

одиницею виступає лексико-семантичний варіант (ЛСВ), що співвідноситься з окремим значенням багатозначного слова. Другий напрямок переплітається з методикою компонентного аналізу лексичних значень, яка полягає в розчленуванні змістової сторони мовної одиниці на компоненти, з яких вона складається, і представленні значення у вигляді наборів елементарного змісту (сем). Утворюючи значення слова або окремого ЛСВ слова, семи набувають вигляду ієрархічно впорядкованої структури, а отже, можна говорити про семантичну структуру, одиницею побудови якої виступає сема.

У процесі дослідження етикетної лексики семантична структура розглядається як по відношенню до слова (сукупності ЛСВ), так і окремого ЛСВ і, відповідно, стосовно однозначного слова. Для цього пропонуємо розмежування термінів "семантична структура слова", під яким розуміємо впорядковану множину у вигляді ЛСВ та "семна структура слова", що означає представлення змістової сторони на рівні мінімальних компонентів значення. При такому підході семантичною структурою характеризуються тільки багатозначні слова, а семною - крім багатозначних, також однозначні лексеми і окремі ЛСВ багатозначних слів.

Summary

The present article touches upon one of the most relevant problems of modern linguistics- new approach to lexical semantics study. On the material of etiquette lexis in modern English, the attempt has been made to uncover lexico-semantic peculiarities of the words, their structure and inner mechanisms of their functioning. Much attention is paid to the methodology of the etiquette lexis study, combining formalized methods of language research with pure linguistic ones.

УДК 811.111' 373.46+ 81 – 115

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА ТЕРМІНА: РОЛЬ ІНВАРІАНТНОГО КОМПОНЕНТА ТА ЙОГО ПОТЕНЦІАЛ

Алієва Ольга

Львівський національний університет імені Івана Франка

Термінологія є складовою частиною лексики літературної мови та створює її окрему сферу, яка в значній мірі потребує для свого вивчення певних особливостей лінгвістичного аналізу. Існування взаємозв'язків між різними рівнями мови створює складну систему, та унеможлиблює вивчення будь-якого

семантичного (термінологічного) поля без урахування законів функціонування системи в цілому. Як зазначав О.О. Потебня, "... мова – це система, дещо упорядковане, будь-яке явище мови знаходиться у зв'язку з іншими. Завдання мовознавства і полягає саме у схопленні цього зв'язку, який лише в небагатьох випадках є очевидним..." [8, с. 209].

У сучасних семантичних дослідженнях значення терміна вивчаються проблеми структури, глибинних зв'язків значення та спільного інваріантного компонента. Особлива увага питанням структурного розподілу приділяється у роботах Ч. Філмора, М. Мінського, Дж. Лакоффа та інших. А. Рей, С. Делесаль, Ч. Морріс та інші особливий акцент роблять на контекстуальному аспекті семантичних досліджень [6; 9; 14]. Питаннями дослідження семантичної структури, проблем термінологічного розвитку займалися: Й. Трір, С. Ульманн, О. Есперсен, Г. Іпсен, В. Порциг, Б. Потье, Л. Ельмслев, Ж. Вандрієс, В. Виноградов, О. Реформатський, Ю. Апресян, Д. Лотте та інші [1; 2; 3; 7; 22]. М.С. Трубецький, виявляючи цілеспрямованість та доцільність процесів розвитку мови, велику увагу приділяв лексичному рівню. Досліджуючи системну організацію лексики, він зазначав, що "осмисленість еволюції мови прямо впливає з того, що "мова є системою". Я у своїх лекціях завжди намагаюсь показати логіку еволюції. Це можливо не тільки в області фонетики, але і в області морфології (а, імовірно, і в області словника)" [12, с. 411]. У працях таких вчених як О.Ф. Лосєв, О. Суперанська, А. Уфімцева, В. Солнцев, Д. Шмелев, В. Гак, С. Гурський та ін. увага акцентована на вивченні внутрішніх зв'язків семантичної структури слова, питаннях інваріантності [4; 5; 10; 11; 13; 15]. С. О. Гурський відзначав, що "...у лексико-семантичній системі мови поняття, пов'язане з інваріантом матеріальної форми знака, функціонує як його значення, диференціює ознаки інших понять і виступає у різних комбінаціях комунікативно-релевантних ознак, які набули структурної якості у системі мови. Саме вони і становлять знакове (лексичне) інваріантне значення знака" [5, с. 14].

Метою нашого дослідження є вивчення полісемічного слова-терміна, семантичної структури його смислів, аналіз напрямів та внутрішніх чинників, які суттєво відображаються на формуванні та розвитку складових елементів системи слова, та впливу спільного семантичного інваріантного компонента на процеси термінотворення. Питання про сутність та функції лексичного значення залишається відкритим до сих пір та активно дискутується у семасіології, як самостійній лінгвістичній дисципліні та у суміжних із нею науках. Об'єктом нашого дослідження є термінологічна лексика, як підсистема мови, а також її взаємозв'язки із загальноживаною лексикою та взаємодія різних терміносистем, яка розглядається з позицій аналізу глибинних семантичних структур.

Вивчення мови, її структурних рівнів, їх складових частин, категорій та одиниць потребує вивчення і усіх типів зв'язків та відносин. Таким чином здійснюється такий підхід до мовних явищ, який може бути названий системним. Предметом нашого дослідження є слово-елемент терміносистеми, його

семантична структура та її ядро – спільний інваріантний компонент, його роль у функціонуванні та розвитку терміна.

Семантична структура слова є складною багаторівневою системою, в якій спільний семантичний компонент – інваріант відіграє визначальну роль та дає системі можливість постійного розвитку. Проаналізуємо, беручи до уваги основні вищезазначені теоретичні положення, термін **relief**, який функціонує у мистецтві, зокрема у скульптурі, архітектурі та живопису. Лексикографічні джерела [16; 17; 18; 20; 21; 23] реєструють понад шістнадцять смислів слова relief, серед них термінами, які безпосередньо вживаються у мистецтві, є наступні: Also called: relieve, rilievo. – Також має назви: relieve, rilievo. 1) A method of moulding, carving, stamping, etc., in which the design stands out from a plane surface so as to have a natural and solid appearance, the degree to which a design projects in this way – метод лиття, різьблення, карбування (штамповки, тиснення), і т.д., внаслідок якого малюнок (композиція) вирізняється на спроектованій поверхні таким чином, що має об'ємний виступ назовні, а ступінь цього виступу проектується подібним чином, більша ступінь виступу – high relief, менша - low relief. b) A composition or design executed by such a method - композиція чи малюнок (візерунок), виконані подібним чином, a piece of work of this kind - екземпляр витвору (мистецтва) такого роду. 2) The appearance of solidity or detachment given to a design or composition on a plane surface by the arrangement and disposition of the lines, colours, shades, etc., distinctness of outline due to this - вигляд об'ємності, який надається малюнку(зображенню) чи композиції на пласкій поверхні, шляхом розташування та співвідношення ліній, кольорів, тіней, і т.п., виразність обрисів, яка досягається внаслідок цього. 3) A printing process, such as engraving, letterpress, etc., that employs raised surfaces from which ink is transferred to the paper - процес друку, такий як гравюра (естамп), текст у книзі (високий друк), які використовують рельєфні поверхні, з яких друкарська фарба переноситься на папір [18; 20, с.1193, 1194; 21; 23, с. 2537].

Аналіз слова-терміна з метою виокремлення спільного семантичного компонента-інваріанта передбачає розгляд лексеми у цілому, тобто, на нашу думку, є необхідним вивчення слова-терміна як семантичної системи, що складається з усіх смислів, серед яких можуть бути і термінологічні смисли, що належать до абсолютно різних сфер. Системний підхід може дозволити простежити внутрішню логіку розвитку слова, збереження категоріальних (інтегральних) сем та виникнення потенційних диференціальних ознак, які можуть функціонувати тільки у певних термінологічних полях, чи у загальноживаній лексиці в окремих контекстах. Так, слово-термін relief також має наступну систему смислів: 1) The alleviation of or deliverance from pain, distress, anxiety, monotony, etc.; the feeling accompanying this; mental relaxation –полегшення чи визволення від болю, нестатків (страждань), неспокою (тривоги, страху), одноманітності, і т.д.; почуття, яке це супроводжує; внутрішнє розслаблення. b) A thing, providing such alleviation; a feature which breaks up visual or other monotony - щось, що забезпечує таке полегшення; деталь (риса), яка руйнує

візуальну (або яку-небудь іншу) одноманітність. 2) Assistance given to a person or persons in circumstances of need, danger, war, famine, or other difficulty ; aid, help, succour – допомога, яка надається особі чи особам в обставинах бідності, небезпеки, війни, голоду, чи інших труднощів; підтримка, допомога, військова допомога; *esp.* the raising of a siege of a besieged town etc. – спеціальне - зняття облоги міста і т.д. 3) *Law.* Release from or remising of an obligation or imposition; *European history (Law)* A payment made to the overlord by the hier of a feudal tenant on taking up possession of the vacant estate. (A succession of payments made by an heir to a fief to his lord: the size of the relief was determined by the lord within bounds set by custom) – *Юриспруденція.* Визволення від чи звільнення (послаблення) зобов'язання чи податку (штрафу); *Європейська історія (Юриспруденція)* (Спадковість (спадкове право) платежів, які здійснюються спадкоємцем за феоде (фьеф) своєму лорду: розмір виплати (relief) визначався лордом у межах, які встановлені звичаєм). 4) Release from some occupation or post - Звільнення від певного заняття чи посади (в т.ч. варту) ; [usu. as modifier] a person or group of people replacing others who have been on duty - [зазвичай як обставина чи означення] - особа чи група людей, яка замінює тих, хто був на варті (на чергуванні, під час виконання службових обов'язків); A thing supplementing another in providing a service; *esp.* A train, bus, etc., providing an extra service at peak times - річ, яка доповнює іншу під час виконання роботи; *особливо* – поїзд, автобус і т.д., який виконує додаткові послуги під час «годин пік»; A road (relief road) carrying traffic round an urban area; bypass - дорога, яка здійснює транспортний обхід урбанізованої території, обхідна дорога. 5) *Географ.* Difference in height from the surrounding terrain - відмінність по висоті від навколишньої місцевості. 6) (*usu. light relief*) Something interesting or enjoyable that provides a short respite from a tense or tedious situation/ - (*зазвичай* – light relief) щось цікаве чи приємне, що дає короткий перепочинок від напруги чи нудної ситуації. 7) *fig.* Vividness, distinctness, or prominence due to contrast or artistic presentation. - *переносне* – яскравість, виразність чи випуклість завдяки контрасту чи артистичному поданню [18; 20, с.1193, 1194; 21; 23, с. 2537]. Вищенаведені смисли є далеко не повним переліком, і ми вказуємо саме на них з метою визначення основних напрямів семантичного розвитку та для ілюстрування розгалуженості загальної системи слова-терміна.

Для виокремлення спільного семантичного компонента-інваріанта важливе значення має дослідження особливостей формування певних закономірностей словотвірного розвитку. Аналіз цих процесів потребує вивчення семантичної структури не лише у синхронному аспекті. Якщо розглядати смислову структуру слова-терміна, базуючись тільки на існуючій системі смислів, то виникає імовірність не надати належної уваги певним етапам чи моментам семантичної похідності, які суттєво вплинули на формування та розвиток смислів слова-терміна. Тому врахування діахронного аспекту, на наш погляд, є однією із необхідних стадій семантичного аналізу. Слово-термін relief має безпосередній

зв'язок із словом *relieve*, навіть під час функціонування *relief* як терміна мистецтва вживаються ще дві його форми – *relievo*, *rilievo*.

Іменник *relief* з'явився в англійській мові в два етапи: перші зафіксовані джерела датуються XIV століттям (англо-норманський період), середньовічне англійське *relief* походить від старофранцузького *relief* (від *relever* (англійське *relieve*)), яке, в свою чергу, є похідним від латинського *relevare* (складне дієслово, частинами якого є префікс *re-* та основа *levare* («піднімати», від *levis* (*leuis*) – «легкий»)). Починаючи з XIV століття слово вживалось у смислах «полегшення, визволення, спокій; відсутність болю, дискомфорту, неприємностей і т.д.». Другий етап – XVII століття, коли слово-термін *relief* з'являється у смислі «підвищена частина композиції (дизайну)» - через французьку мову, від італійського *rilievo* (від *rillevare* (латинське *relevare* – «піднімати»)), а пізніше – «підвищена частина території», та у пов'язаних із ними смислах. Дослідження фаз розвитку слова є необхідним для визначення сем, які формують структуру спільного семантичного компонента.

Використовуючи метод семантичних опозицій, який, в свою чергу, є важливою складовою методу компонентного аналізу, а також методику «значення - смисл», виокремлюємо основні семи інваріанта. Основу першої семантичної опозиції можна сформулювати як «стан в широкому сенсі, а також ознаки, притаманні цьому стану». Проаналізуємо на даній семантичній основі ряд опозицій - *relief* :: *distress* (полегшення чи звільнення від болю, страждань, нудьги, одноманітності і т.д. :: фізичний біль, душевне страждання, злидні), *relief* :: *anguish* (щось, що забезпечує полегшення від болю, страждань, туги і т.д. :: біль, мука, страждання, туга), *relief* :: *misery* (біль; бідність, злидні). На основі аналізу вищенаведених опозицій та семантичної структури слова-терміна *relief* в поєднанні його синхронного та діахронного розвитку виокремлюємо базову диференційну ознаку «легкість». Наступною семантичною ознакою, яка входить у склад інваріанту, є «підняття угору (як щось, що нерозривно пов'язано із легкістю, це може бути як шлях досягнення легкості, так і наслідок (результат) легкості)». Основою опозицій для цієї диференційної ознаки є «процес чи явище, які забезпечують чи супроводжують функціонування семи «легкість»» (опозиції – *relief* :: *drop* (визволення, полегшення; підкріплення; підвищення (виступ) :: падіння, зниження; спад), *relief* :: *abase* (принижувати; понижувати (у чині, посаді)), *relief* :: *intaglio* (рельєф :: інталія), *relief* :: *frustration* (почуття полегшення, розради; розслаблення :: почуття розчарування, невдоволення; зрив планів)). Наступною семою, яка відіграє, на наш погляд, суттєву роль в структурі спільного семантичного компонента, є сема, яка передається префіксом *re-* та описує характер здійснення процесу, і відображає момент повторення, повернення знову в певний стан. Таким чином, для слова-терміна *relief* структура семантичного інваріанта складається з трьох вищеназваних диференційних базових сем.

Вплив спільного семантичного компонента-інваріанта на розвиток смислів полісемічного слова-терміна є визначальним, а реалізація базових сем в різних

семантичних (термінологічних) полях на підставі різноманітних основ опозицій є тим потенціалом, що зумовлює напрями розвитку слова. Так, у сфері благодійності, коли суб'єктами опозиції виступають учасники фінансових, громадських закладів і т.п., та ті, хто потребує допомоги (смысл 2), слово *relief* може вживатися у наступних контекстах: “To relief of lazars and weak age ... A hundred alms-houses.” (Shakespeare, “Henry V”); “School-children are to be asked to contribute money for famine relief.” (Sunday Telegraph) [23, с.2537]; у загальноживаній лексиці, де основою семантичної опозиції буде сфера людських почуттів – “It would be a relief to sit down and have a good cry.” (L.M. Montgomery) [23, с.2537]; в термінологічному полі мистецтва, коли суб'єктами опозиції можуть бути різні види матеріалу – камінь і т.п. (у скульптурі та архітектурі); лінії, кольори, певні способи штрихування, нанесення тону (у живопису, виготовленні різного виду гравюр) – “During the European Middle Ages the emphasis in sculpture was definitely on relief work... The Gothic period continued this tradition but often preferred a higher relief.” “This illusion of the picture surface as an integrated structure in projecting low relief was developed further in the early 20th century by the Cubists.” [19]. В цьому випадку спостерігається відносна часткова нейтралізація семи “легкість”. Коли суб'єктами семантичних опозицій є штучні технічні речі (автобус, рейсовий літак, поїзд, дорога), слово-термін може вживатись в контексті - “The 6.59 p.m. ... operated... as a relief to the 7.10 p.m. from Hastings” (“Railway Magazine”) [23, с. 2537]. Поява переносних (фігуральних) смислів пов'язана із переходом в семантичну сферу людських почуттів, коли увага акцентується на особливостях сприйняття, що, в свою чергу, є підставою для виникнення ідіом “in (bold, full, high or sharp) relief”; “The return to town threw into stronger relief the charms of the life she was leaving” (E. Wharton) [18; 21; 23, с. 2537].

Семантичний потенціал базових сем інваріанта дає можливість розвитку конверсивних явищ, коли слово-термін *relief* вживається як модифікатор (означення, обставина) – *relief workers*; *a relief column*; *relief nurse*, а також у словосполученнях – *in relief*, *on relief*.

У процесі дослідження семантичної структури спільного інваріантного компонента та її впливу на розвиток системи смислів доходимо висновків, що інваріантна сукупність базових сем є тим “ядром”, яке дозволяє слову постійно розширювати сфери вживання, пояснює процеси транстермінологізації та переходу слова із термінологічних систем у загальноживану лексику. Втім, слід зазначити, що аналіз внутрішньої логіки такого розвитку робить можливим не тільки вивчення окремих випадків вживання термінів як розгалуженої системи, але також дає змогу певного її моделювання. Перспективи дослідження полягають у тому, що результати системного аналізу семантичної структури слова-терміна та спільного інваріантного компонента можуть бути використані у процесі вивчення та певного прогнозування активності словотвірної моделі, та її функціонування у загальноживаній лексиці та у текстах суто фахового напрямку.

Література

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды: т.2. Интегральное описание языка и системная лексикография. – М.: Школа, 1995. – 767 с.
2. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю. – М.: Эдиториал, 2004. – 408 с.
3. Виноградов В.В. Избранные труды. – М.: Наука, 1977. – 312 с.
4. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. – М.: Международные отношения, 1977. – 264 с.
5. Гурський С. О. Деякі проблеми семантичної комбінаторики // Іноземна філологія. – Львів : Видавниче об'єднання “Вища школа”, Видавництво при ЛНУ, 1979. – Вип. 53. – с. 3 – 16.
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – 256 с.
7. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики. – М.: Изд-во Акад. Наук СССР, 1961. – 158 с.
8. Потебня А.А. Слово и миф. – М.: Правда, 1989. – 623 с.
9. Рей А. Проблемы и антиномии лексикографии / А. Рей, С. Делесаль. – М.: Прогресс, 1983. – 400 с. – (Новое в зарубежной лингвистике; вып. 14).
10. Солнцев В.М. Язык как системно-структурное образование. – М.: Недра, 1977. – 341 с.
11. Суперанская А.В. и др. Общая терминология: вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 243 с.
12. Трубецкой Н.С. Избранные труды по филологии. – М.: Прогресс, 1987. – 560 с.
13. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
14. Филлмор Ч. Дж. Об организации семантической информации в словаре / Филлмор Ч. Дж. - М.: Прогресс, 1983. – 400 с. – (Новое в зарубежной лингвистике; вып. 14).
15. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
16. An Etymological Dictionary of the English Language. - Oxford: Oxford University Press, 1991. - 780 p.
17. Bloomsbury Dictionary of Word Origins. – London: Bloomsbury Publishing, 1991. - 583 p.
18. Collins English Dictionary. 8th Edition first published in 2006 – Harper Collins Publishers. Collins (En-En) (до версії ABBYY Lingvo x5)
19. Encyclopaedia Britannica 2004. – Deluxe Edition CD, 2004.
20. Macmillan English Dictionary. – London: Bloomsbury Publishing, 2002. – 1692p.
21. Oxford Dictionary of English, 3rd Edition - Oxford University Press 2010. Oxford Dictionary (En-En) (до версії ABBYY Lingvo x5)

22. Pottier B. La definition semantique dans les dictionnaires// Travaux de linguistique et de litterature. – Paris, 1965. - Vol. 3, № 1.
23. The New Shorter Oxford English Dictionary on historical principles. - Oxford: Clarendon Press, 1993. - 3801 p.

Summary

The article deals with the research of the process of polysemantic term development. Special attention is paid to systematic approach to analysis of terminological lexis. The seme structure of the common component-invariant and its influence on the development of the term senses are taken into account.

УДК 811.111'276.6

ПАРАДИГМАТИЧНІ АСПЕКТИ АНГЛОМОВНОГО ТЕРМІНА БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Борсук Л.Ф.

Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми та її визначення. У термінологічних працях вітчизняних та зарубіжних вчених: В. П. Даниленка, І. С. Квітко, Н. Ф. Клименко, Е. Ф. Скороходька, Т. Р. Кияка, В. М. Лейчика, А. Д. Белової, Л. Ф. Омельченко, А. В. Суперанської, С. О. Гурського, Б. Бікс, П. Гундріх, Д. Мелінкофа та інших, які присвячені проблемі різноаспектного вивчення терміна, певне місце відведено парадигматиці терміна, та ролі його термінотвірного потенціалу.

Однак, термінологія банківського бізнесу (далі ТББ) – як мова для спеціальних цілей досі не отримала належної уваги дослідників у плані комплексного дослідження її парадигматичних аспектів. Так, більшість дослідників зосереджуються, у цьому сенсі, на феномені синонімічно-антонімічних відношень терміна як аспекту розвитку мови, що відіграє важливу роль у мовному процесі номінації. Зокрема, на важливість аспекту номінації терміна у плані синонімічно - антонімічних відношень вказує О. Реформатський, “два слова називають одну і ту саму річ, але співвідносять її з різними поняттями і тим самим виявляють її різні властивості” [Реформатський, 1968, с.103-126]. На думку С. Ульмана, у дослідженні синонімів лише “ті слова відносимо до синонімів, які можуть змінювати одне одного у будь-якому контексті без